

Mekanda Zaman Kavramı Üzerine Düşünceler

Turgut KAÇAR

Yüksek İçmimar

Yaşayan, Yaşanan ve Yaşlanan Mekanlar

İnsanın fiziksel, biyolojik, sosyolojik, psikolojik tüm özellikleri, birbirinden ayrılamayan bir yapıya sahiptir. Bu da, insanın yaşam tarzını ortaya koyar. Beslenme, dinlenme, çalışma, temizlik, uyuma gibi eylemleri belirleyen yaşam tarzımızdır. Bu eylemleri genelde doğasal etkenlerden yalıtılmış mekan-kabuk içinde gerçekleştiririz. Yaşamımızı mekan-kabuk içinde sürdürürüz.

Atalayer de yaşamımızı sürdürdüğümüz mekanla ilişkimizi şöyle tanımlamaktadır:

Her birey, mekan ve kabuk içinde, barekelerini ve iletişimini sürdürürebilmek için, donatı elemanlarına, işlevsel alanlara ve tanımlanmış mekanlara gereksinim duyar. İçmekan, hareketler ve maddesel nesnelere arasındaki ilişkiler sistemidir (Atalayer, 1977, s.20-22).

İnsanın ilişki ve eylemliliği, mekana hareket ve zaman boyutunu da katmıştır. Mekanların önemine, işlev ve eylemlere, içinde harcanan ya da değerlendirilen zamana ve hareketin yoğunluğuna göre mekan tasarımı farklılaşır. Amaç; zaman ve mekan içinde kullanıcının gerekli konfor ve rahatını sağlamak, ve yaşayan(lar)ın o mekanla olumlu iletişim kurmasına yardımcı olmaktır.

İçmimar, mekanda yaşayan (kullanıcı) için o mekana ilişkin rahatlığı, konforu, sıcaklığı, sevimliliği, sakinliği, düzeni ya da düzensizliği, sıkıcılığı, karmaşayı, hareketliliği (pratik ya da estetik işlevsellik açısından) kullanışlılığı değerlendirmek durumundadır. Oysa mekan içinde huzur bul-

mak ya da sıkılmak sadece mekanın gerçek varlığından ileri gelmez. Bu etkileşimde kullanıcının, yaşayan(lar)ın fiziksel ve ruhsal özellikleri, sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı, inanç ve ideolojisi gibi etmenlerinin yanı sıra zamana bağlı veriler de önem taşır.

Mekan Tasarımında Zaman Etmeni

Güneşin ve ayın hareketlerinden kaynaklanan aydınlık ve karanlık (gündüz-gece), doğa olayları ve yine mevsimlerin oluşması (kış-yaz), mekan kavramından önce, zaman kavramını insanlara öğretti. Gündüzün sıcağı, gecenin soğuk ve ürkütücü varlığı, kendisine mekan olarak yeryüzünü tanıyan insanı sığınmak, korunmak, barınmak güdülerıyla tarifenmiş özel mekanlara yönlendirdi. Kendilerini saracak, dış etkilerden koruyacak mağaralar, ağaç kovukları gibi oylumlar buldular. Bu oylumları büyüttüler, düzenlediler, oturabilecekleri, yatabilecekleri yükselttiler, ateş yakabilecekleri, su toplayabilecekleri çukurluklar oluşturarak içmekan donatılarını yaptılar. Böylece, önce içinde yaşadıkları içmekanları ve donatılarını oluşturdular. Ya da taşlarla, ağaç dallarıyla çevreledikleri boşluklarla içmekanlar oluştururken, ilk yapı eylemini de gerçekleştirmiş oldular.

Avcılık ve toplayıcılıktan, hayvancılık ve tarıma ve dolayısıyla yerleşik düzene geçen insan giderek sanayi toplumunu da oluşturmuş, günümüzde ise bilgi toplumuna geçmiştir. Bugün çağımızdan bilgi ve iletişim çağı olarak söz edilmektedir. Bu sıralanış içinde insanların eylemleri, zamanı değerlendirme ve mekan kullanma biçimleri de önemli değişiklikler göstermiştir.

İdeolojik, politik, ekonomik, kültürel, sosyokültürel etmenler, moda, trend, tarz gibi sosyopsikolojik etmenler, bilim, teknik ve sanatın gereği etmenler ile, coğrafi bölge ve iklim koşulları mekanın oluşumunu, zaman içinde değişimini, gelişimini olumlu ya da olumsuz şekilde etkilemiştir.

Ekonomik, politik uygulamalar ile bazı dokusal oluşumlar, ister istemez insanın sosyal yapısını da, kültürünü de, yaşam tarzını da değiştirir. Günlük gereksinmelerine göre; kullandığı eşya zaman içinde ya biçim değiştirir, büyür-küçülür ya da, işlevi açısından artık ona gerek kalmaz. Bu durum eylemlere de yansır. Giderek, kullandığı mekanlar da pratik işlev açısından ya daha çok önem kazanır ya da önemini yitirir. Bu sosyal gelişim içerisinde mekan gereksinimindeki farklılaşmalar nedeniyle kentler de sürekli kimlik değiştirirler. Yenilenirler, yeniden üretilirler. Bu anlamda mimari mekan hareketsiz, durağan bir olgu değil, zaman içerisinde yaşayan dinamik bir olgu olarak kabul edilmelidir.

Çağımız bilgi ve iletişim ağı ile yeni bir nitelik kazanmıştır. Özellikle bil-

gisayar teknolojisinin gelişmesi ile modern toplumlar evrensel bir yapıya bürünmüştür. Yaşam biçimleri, kültürler, iklim, gelenek, güzellik anlayışı gibi "yerel gerçekler" artık kıyaslanır olmuştur. Bu anlamda ulusal mimari ve ulusal sanatla birlikte, bir başka ulusun sanatı, kültürü, doğal zenginlikleri ve endüstrisi de sanatçı için, esin kaynağı olabilmektedir. Ve yine, çeşitli uluslardan sanatçılar ya da tasarımcılar bir araya gelerek; özü, içeriği ve biçimiyle belli bir projeyi oluşturup, birlikte yürütebilmektedirler.

Bilişim çağında, içmekan yerleşimlerinde de önemli değişiklikler oluşmuştur. Manzaraya, mekan girişine ya da şömine gibi donatılara bakan oturma grupları artık ekrana karşı yönlendirilir olmuştur. Önceleri çalışma odalarında masaların yerleşimi ışıkla ilişkilendirilirken, özellikle ekranların ışıktan korunmasına dikkat gösterilmeye başlanmıştır. Eylemler, ekranı daha ön planda düşünmeye zorlamaktadır. Artık aynı mekanda birden fazla da ekran olabilmektedir. Bu nedenle yerleşimde farklı değerler önem kazanmıştır, pencerelerin yerini ekranlar almıştır. Bir anlamda postmodern yaşantı varlığını kanıtarken, farklı mekanlarda eşzamanlı bulunmak, aynı anda farklı mekanları algılayıp ve oradaki kişilerle iletişim kurmak artık sıradan işler haline dönüşmüştür. Aynı zamanda gerçek mekana sanal mekanlar da eklenir olmuştur.

Mekan ve Zaman Etkileşimleri (Hareket)

"Merkez düşüncesinde, bir coşku ve gizem saklıdır" (Lethaby, 1974, s:71). O halde, insanın çevreyi algılamasının ilk biçimi, kendisinin yapmakta olduğu bir işlevin merkezi olarak algılandığı bir süreçtir (Aksoy, 1977, s:11). Aksoy Lethaby'den de alıntı yaparak insanın mekan içindeki yeri ve önemini vurgulamaktadır. İnsan bilinçli olarak hiçbir davranışta bulunmasa bile, her durumunda bir mekanın içindedir ve onu algılamaktadır. Çünkü, insanı çevreleyen elemanlarla oluşan boşluk, mekan algısını yaratır.

İçinde dolaşan ya da yaşayan insanın her yer değiştirışı, oturup kalkması, gözünü hareket ettirmesi ile ve bunlara bağlı olarak bakış açısının durumuna göre, içmekan, sürekli farklı algılanır. Gün ışığının da zaman içinde yön değiştirmesi, şiddetinin artıp eksilmesi, aydınlık, çok aydınlık ve karanlık ortamların oluşması, mekanın farklı algılanmasına etkendir. Mevsimler de bu anlamda önemlidir. Bu etkenler zaman içinde oluştukları için içmekanda zaman ve hareketle değişen bir durumdan söz edilebilir.

Volket'in daha 1876 yılında belirttiği üzere "Mekanın biraraya gelişi yalnızca hareketle açıklanabilir. Onu estetik bakımından anlayabilmemiz için hareket duygusuna katılmamız gerekmektedir." Burada sözü edilen "hareket duygusuna katılabilme" seyirciye mekanın gerçeğini verebilir. Böylece, zaman kavramı işin içerisine girmediği sürece yeterli bir mekan yaşantısına sahip olmak olanak dışı kalmaktadır. Bu da Kübistlerin "sonsuz görüş açısından,

sonsuz sayıda perspektif" anlayışına dayanan ve dördüncü boyutun da ötesine atlayan boyut kavramını mimariye getirmektedir. Görüldüğü üzere, mimarının özü olan mekansal hacmin algılanabilmesi, seyircinin birçok bakış açılarından birçok görüntüler elde etmesine bağlıdır (Gürer, 1990, s: 132).

Gürer yeterli bir mekan yaşantısına sahip olmak için hareket ve görsel algının önemini vurgularken, Güvenç bütün duyu organlarımızın iş başında olduğunu söylemektedir.

Çevre, sadece görsel olarak algılanmaz. İşitilen, dokunulan, ısı ve tad olarak alınan, koklanan çevre, bütün bu alıcılar yardımıyla da algılanır. Kişi, bütün bu alıcıları yardımıyla topladığı verileri "görüş alanı" değilse bile, "görüş dünyası" içinde biriktirip, algılamakta, bütünleştirmekte ve değerlendirmektedir (Güvenç, 1971, s:44).

Bütün duyu organlarımızla algıladığımız bu mekanlardan, gerek sembolik, gerek pratik, gerekse estetik işlev açılarından, insanın fiziksel ve ruhsal gereksinimlerini karşılaması beklenmelidir.

Yaşayan Mekanlar ve Mekanın Ruhı

Mekan, kendi içindeki sürekli aşamalarla birlikte, ortamın verileri ile çeşitli ilişkilerde bulunmaktadır. Zaman ve hareket boyutları mekanla birlikte algılama süreci içerisinde yer alır. Mekanı ancak zaman içinde kavrayıp, algılayabiliriz.

Mekan için; içinde canlı ve cansız varlıkların durumlarını değiştirebildiği, zaman içinde hareket edebildikleri ve birbirleriyle ilişki kurabildikleri boşluktur, "öğeler arasındaki ilişkilerin toplamıdır". Ya da bir başka deyişle; mekan için, insanın her durumda içinde yaşadığı üç boyutuyla, zaman ve hareketi de içine katarak; nesne-insan ilişkisi, nesne-nesne ilişkisi, ölçüsel, sayısal, anlık ve yörüngesel ilişkilerle birlikte var olan ya da algılanandır diyebiliriz.

Bruno Zevi de;

İnsan bina içinde hareket ederken, onu art arda başka bakış noktalarından izlerken, diyebiliriz ki kendisi için dördüncü boyutu yaratır ve mekana tüm gerçekliğini verir. Çünkü, yaşam hem zaman hem de mekan içinde geçer (Zevi, 1990, s:11) demektedir.

Bilgin görüşlerini aşağıdaki cümlelerle anlatmaktadır:

Fenomenolojik bakış açısından, bireyin çevresi, onun davranışlarının içinde geçtiği zaman ve mekan boyutlu bir çerçeve olarak düşünülmektedir. Bu anlamda, bireyin günlük hayatı içinde yaptığı işler ve hareketler, zaman ve mekanda bir yer değiştirme olarak ifade edilebilir. Her davranış, bir zaman ve mekan parçasının kullanılmasını gerektirmektedir. Hareket etmek, davranışta bulunmak veya iş yapmak, zaman ve mekan tüketmek demektir. Davranışlar, gerektirdikleri zaman ve mekan miktarına göre farklılaşmaktadır (Bilgin, 1991, s:271).

Burada yer alan "zaman ve mekan kullanmak" ya da "tüketmek" ile kast

edilen, zamanı ve mekanı kullanarak deneyimlemek, bir üst boyuta çıkartmaktır. Mekanı tüketmek onu yok etmek değil, ancak ondan yararlanmak, yararlanırken de zaman içinde ona yeniden biçim vermek, onunla yaşamak, yaşarken, yaşayan mekanları oluşturmaktır.

Yaşanan içmekana zaman içinde işlev ve hareketin sürekli değişik algıları getirmesiyle birlikte mekanda oluşan yaşanmışlık giderek mekanda birtakım kalıcı izleri de içinde barındırmaya başlar. Anılar oluşur. Yaşayanların, eylemleri sırasında bıraktıkları izleri, eşyaların yer değiştirmeleri, düzen ve tertibe yapılan müdahaleleri, kısaca varlıkları mekana sinecektir. Mekanda kullanılan malzemelerin donatıların yıpranmaları, eskimeleri de buna eklendiğinde, mekanda yaşanmışlık giderek yaşlanmışlığa da dönüşür. Artık bizim davranışlarımıza vaktiyle tanık olan mekan, bizim gibi anıları, duyguları, izleri içinde barındıracak ve bizimle bir dost gibi konuşmaya başlayacaktır. Bu birikimler mekanın ruhunu oluşturur ve gerçekte bu karşılıklı konuşma ancak mekanın ruhuyla olabilir. Mekanda yaşayanların bıraktıkları yaşanmışlık bu sefer de yaşayan mekana dönüşmüştür.

Mekanlar yaşanmışlığın izleriyle birlikte giderek yorulur ve yaşlanırlar. Tıpkı bir canlı gibi.

Conrads da mekanı yapının ruhu olarak değerlendirmektedir. İskemleler, masalar, dolaplar, hatta bazen müzik aletlerinin bile yapının kendisine ait olduğu görüşündedir (Conrads,1991,s:13).

Bayazıt da Hall'den aldığı alıntıyı aynen iletmektedir:

"Mekanın fonksiyonu olarak, araç ve insan, insan ve insan, yapı ve insan arasında bu gün bilemediğimiz fakat varlığı şüphe götürmeyen bir takım bağlantılar vardır. Mekan insan etrafında bir çeşit çerçeve veya çerçeveler grubu meydana getirir, fakat görünmez" (Hall,1966) (Bayazıt, 1969 s:78).

Sonuç olarak mekan, içinde geçen yaşantı, olaylar, barındırdığı formlar ve mekana etki eden diğer unsurlarla bir bütün olarak algılandığından bu tüm içeriği ile birlikte değerlendirilmelidir.

Bu anlamda gelecek kuşaklara bırakılan mimari miras sadece maddesel varlığıyla mimari yapının kendisi değil, içinde barındırdığı yaşanmışlık, izler, eşyalar ve hatıralarla birlikte düşünülmesi ve ona göre korunmalıdır.

Kaynakça

- AKSOY, Ö., (1977), Biçimlendirme, KTÜ, Karadeniz Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş.Trabzon
- ATALAYER, F.,(1977), Süreç Olarak Tasarım, Selçuk Üniversitesi Ders Notları, Konya
- ATALAYER, F., (1994), Görsel Sanatlarda Estetik İletişim, Anadolu Üniversitesi Yayınları, no.770, Eskişehir
- BAYAZIT, N., (1969), Konut Araçları Açısından Ele Alınan Sistematik Bir Tasarlama Yönteminin Geliştirilmesi, İTÜ, Mimarlık Fak. Baskı Atölyesi, İstanbul
- BİLGİN, N.,(1991), Eşya ve İnsan, Gündoğan Yayınları, Ankara
- CONRADS, U., (1991), 20. Yüzyıl Mimarisinde Program Manifestolar, (Çev.Yavuz, S.), Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, İstanbul
- GÜNER, L., (1990), Temel Tasarım, İTÜ Matbaası, İstanbul
- GÜVENÇ, B., (1971), (Mekan ve Eğitim Sorunları ve Bir Mekan Antropolojisine Doğru), Mimarlık 1971/1, Mimarlar Odası Yayını,İstanbul
- KAÇAR, T., (1997), İçmimarî ve Resimde Mekan Kavramının İrdelenmesi ve 'De'Stîl' Grubu İçinde Etkileşimleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir
- ZEVİ, B., (1990), Mimariyi Görmeyi Öğrenmek, (Çev. Demir, H.) Divanoğlu, Birsen Yayınevi, İstanbul